

TONEEL in de lagere school

1. Wat betekent toneelspelen in de lagere school?

Toneelspelen is een **pedagogische activiteit**. Er gelden dezelfde regels als voor alle opvoedkundige activiteiten. Dit houdt in dat alle kinderen van een klas deelnemen aan het toneelspel en dat ieder kind naar vermogen bijdraagt aan het spel. Ieder kind moet daarin uitgedaagd worden.

Toneelspelen is een **kunstzinnige activiteit** en heeft zijn plaats in de rij van tekenen, schilderen, boetseren, muziek, dans enz. Net zoals er kinderen uitblinken in tekenen of boetseren of muziek, zijn er kinderen die schitteren in het toneelspel. Zij moeten de kans krijgen om zich te tonen net zoals begaafde muzikanten of tekenaars hun kansen krijgen.

2. Een toneelstuk schrijven

2.1 Keuze van de onderwerpen.

Op de eerste plaats verhalen uit de verhalenstof die in de lagere school aan bod komt. Dit wil zeggen: sprookjes, fabels, legenden, sagen, mythen, heldensagen, Bijbelverhalen en verhalen uit de volksoverlevering. Al deze verhalen hebben een lange ontstaansperiode en overleveringstijd gekend en zijn daardoor gefilterd zodat er steeds algemeen menselijke gegevens aan de beelden ten grondslag liggen. Deze verhalen hebben een grote pedagogische waarde en komen daardoor als eerste in aanmerking om in een theatertekst omgezet te worden.

Op de tweede plaats komen literaire verhalen zoals Robinson Crusoë, Robin Hood, Don Quichot, Reinaert de Vos, Karel ende Elegast, Parsival en andere verhalen die geschreven zijn door één auteur, maar later – juist omwille van hun algemeen menselijke thematiek - tot de algemene cultuur zijn gaan behoren.

Op de laatste plaats komen hedendaagse kinder- en jeugdboeken aan bod. Het probleem hiermee is dat vele van deze teksten hoofdzakelijk uit de fantasie van een auteur zijn voortgekomen. Boeken als *Matilda* of *GVR* van Roald Dahl of *Het oneindige verhaal* van Michael Ende komen eigenlijk niet in aanmerking om in de lagere school tot theatertekst omgewerkt te worden. Zulke boeken kunnen wel als buitenschoolse theateractiviteit of als extraatje aan bod komen. Toch geef ik er de voorkeur aan om jeugdboeken niet tot theaterstuk om te werken omdat we de kinderen de kans moeten gunnen om deze boeken te lezen en er zelf voorstellingen bij te maken.

2.2 Eenheid van tijd, plaats, handeling

Hoewel het niet nodig is om de strenge classicistische normen van eenheid van tijd, plaats en handeling te volgen, is het toch aan te raden om binnen bepaalde perken te blijven. In feite kan men met een eenvoudige regel volstaan: als er vertellers nodig zijn tijdens het stuk, mag je er zeker van zijn dat het spel te

gefragmenteerd is en niet als één geheel zal overkomen. Daardoor zal het ook moeilijker zijn voor de spelers om zich goed in hun rol in te leven. Een stuk dat de hele Trojaanse oorlog wil uitbeelden loopt gegarandeerd fout omdat het niet anders kan dan telkens korte fragmenten weergeven uit een strijd die tien jaar geduurd heeft. Het zal ook een opstapeling te zien geven van strijdaferelen. Hier kan je je beter beperken tot de laatste dag van die oorlog: het Paard van Troje. Of een ander fragment zoals bijvoorbeeld de aanleiding tot de oorlog of een fragment waarin het vertrek van de Achaërs aan bod komt.

De **tijdruimte** waarin het stuk speelt mag gerust over een lange periode gespreid zijn, maar dat moet uit het verhaal zelf duidelijk worden, zonder gebruik te maken van 'vertellers'. Een verhaal als bijvoorbeeld *Reinaert de Vos* kan perfect, hoewel het zich over verschillende dagen uitstrekt.

De **plaats** kan best tot één, twee of drie locaties beperkt worden, zodat men niet te vaak van decor moet wisselen. Het is echter ook mogelijk om zonder decor te spelen, zodat bijvoorbeeld een reis van de ene plaats naar de andere zonder problemen kan getoond worden.

De **handeling** moet leiden tot een climax. Er mogen verschillende soorten handelingen plaatsvinden op het toneel, maar ze moeten alle leiden tot één hoogtepunt, climax of catharsis. Zo kunnen een reis, een feestmaal, een dispuut en een vechtsce ne leiden tot een overwinning of een nederlaag of een andere climax.

Belangrijke leidraad hierbij is deze: het moet voor de jonge toeschouwers mogelijk zijn om de draad van het verhaal te volgen. Uit de verschillende handelingen moeten zij een doorlopend geheel kunnen opbouwen, ook als zij de tekst niet begrijpen.

2.3 Rijm of proza

Voor jonge kinderen (eerste, tweede, derde leerjaar – groepen 3, 4 en 5) is het zinvol om berijmde teksten te geven. Het rijm helpt om de tekst te onthouden. Berijmde teksten hebben meestal – als ze goed geschreven zijn – een bepaald ritme (versvoet). Dit ondersteunt het geheugen. Het ritme mag hoorbaar zijn bij het memoriseren en bij het gebruik van de tekst voor ritmische oefeningen en euritmie, maar mag tijdens de opvoering niet meer te horen zijn. Het ritmisch spreken mag nooit dreunend worden.

Vanaf de vierde klas (groep 6) is het niet meer nodig om berijmde teksten te gebruiken. Het mag nog, maar het is beter om ten laatste vanaf de vijfde klas (groep 7) geen berijmde teksten meer te geven. Wil je in een vijfde of zesde leerjaar een middeleeuws stuk spelen dat op berijmde tekst is gebouwd, dan kan

dat uitzonderlijk wel, maar nieuwe teksten, zelfs op basis van bestaande middeleeuwse of oudere teksten worden best in proza geschreven. Het ritme van de tekst en de bladspiegel zijn dan veel belangrijker.

Rijm kan voor kinderen vanaf het vierde leerjaar zelfs hinderlijk zijn bij het spelen.

De bladspiegel

Bij een berijmde tekst zijn de tekstregels meestal kort, zodat je een duidelijke bladspiegel krijgt.

Een prozatekst geef je, net als een rijmtekst, weer in korte regels. Zo krijg je een lichte bladspiegel (met veel wit) en hebben de kinderen het gemakkelijker om de tekst te memoriseren.

Hoe dichter een tekst opeen gedrukt staat – hoe langer de regels en de alinea's - hoe moeilijker het memoriseren gaat.

2.4 Lengte van het stuk.

Een goede richtlijn daarbij is deze: als je de tekst op een rustige manier in een tijdspanne van een kwartier tot 20 minuten luidop kunt lezen heb je een toneelstuk van ongeveer een uur. Voor de klassen 1 tot 4 ruim is dat ruim voldoende.

De tekst van een toneelstuk is weliswaar de basis van het spel, maar bij het spelen wordt de tekst ondergeschikt aan de actie. Elke toneeltekst moet zo veel mogelijk 'uitgespeeld' worden. Dat wil zeggen: bij het acteren niet te dicht bij de tekst blijven, maar elke gelegenheid tot uitbreiding van het spel aangrijpen.

Muziek en dans zorgen bovendien ook voor uitbreiding.

3. Inoefenen en spelen

3.1 Lezen van de tekst

Meestal is het verhaal reeds op voorhand verteld en dus door de kinderen gekend. Indien dit niet zo is, vertel dan het verhaal nog vóór de eerste lezing van het toneelstuk. Het verhaal wordt zo beeldend mogelijk verteld, los van de geschreven of gedrukte tekst.

Ieder kind krijgt de tekst. **De eerste dag** leest de leerkracht de tekst voor. Hij/zij doet dat zo beeldend mogelijk, zodat de kinderen het spel al min of meer voor zich zien. Dit volstaat voor een eerste kennismaking met het stuk.

Op welk moment van de schooldag?

Dit kan in de opmaat, 's morgens vóór de aanvang van het hoofdonderricht, geheel of gedeeltelijk in de plaats van de opmaat.

Het kan ook op een ander moment van de dag. Bijvoorbeeld bij het begin van de namiddag. Aangezien toneelspelen tot de kunstzinnige activiteiten hoort, is het

aangewezen om dit 's namiddags te doen, maar de eerste dag kijken de kinderen meestal met enige spanning uit naar de tekst en is het dan ook zinvol om er 's morgens in de opmaat mee te beginnen.

3.2 Inoefenen van de tekst en van het spel

Vanaf **de tweede dag** oefen je fragmenten van de tekst. Je begint eerst met de lezing van het begin tot het einde van het stuk. De lezing gebeurt nu door de kinderen zelf. Eén kind leest voor, de anderen volgen. Dit kan al met een voorlopige rolverdeling. Bijvoorbeeld: 1 kind neemt rol 1, een ander kind rol 2 enzovoort. Als het een lang stuk is, kun je de rollen opdelen over verschillende kinderen. Die opdeling van een rol over 2 of meer kinderen kan gedurende de eerste en tweede week zonder problemen.

Het slotdeel van het stuk herhaal je enkele keren met de hele groep zodat de kinderen het die dag al uit het hoofd kennen. Dit mag ook al geacteerd worden.

Het **memoriseren van de tekst begint bij het slot** van het stuk omdat dit het best gekend moet zijn. Zo werk je steeds verder naar voren in het stuk, al hoeft dat niet systematisch te gebeuren, je kunt ook willekeurige stukken nemen om te memoriseren, maar je begint wel altijd bij het slot. Het voordeel daarvan is dat bij de volgende repetities de kinderen regelmatig bij een passage komen die ze al goed kennen, en dat naar het eind van de repetitie toe het oefenen lichter wordt en er daardoor ook meer creativiteit van de kinderen aan bod komt. Als zij merken waar het stuk naartoe gaat, kunnen zij ook beter inschatten welke acties er mogelijk zijn. Het slot moet ook het best gekend zijn omdat je naar een apotheose toe moet werken.

Voorbeeld van een mogelijke volgorde van instuderen van de tekst:

Hoe ga je te werk bij het memoriseren?

1. Het fragment gezamenlijk luidop lezen.
2. Het fragment individueel laten lezen in gedeelten en door verschillende kinderen. Dit doe je 3 à 4 keer onmiddellijk na elkaar.
3. De tekst weer gezamenlijk luidop lezen.
4. De kinderen die denken de tekst uit het hoofd te kennen, mogen dit proberen, terwijl allen samen de tekst zeggen.
5. Iedereen probeert uit het hoofd de tekst te zeggen. Wie wil kan ook al wat bewegingen en gebaren improviseren.

Zorg voor zo weinig mogelijk pauze tussen de leesbeurten. Zodra een leesbeurt afgelopen is, direct aan de volgende beginnen. Laat zo weinig mogelijk tijd voor opmerkingen of vragen: die kunnen later – na afloop of tijdens de lunch - gesteld worden.

De derde dag lezen we weer het hele stuk door op dezelfde manier als op dag 2, met andere kinderen in de verschillende rollen. Op twee of drie willekeurige plaatsen in het stuk houd je halt en oefen je een passage. Bijvoorbeeld passages waar ofwel korte replieken staan ofwel een groep samen aan het woord is. Het einde van het stuk oefen je weer extra en laat dit ook improviserend acteren. De repetitie duurt wat langer dan de tweede dag.

De vierde dag weer doorlezen op dezelfde manier. Nu komen er nog meer passages aan bod die extra geoefend worden en de eerder geoefende (en nu reeds uit het hoofd gekende) passages worden geacteerd door een groep kinderen of enkele kinderen afzonderlijk, zonder ermee rekening te houden wie later welke rol zal spelen.

De vijfde dag verloopt op dezelfde manier als de vorige dagen. Nog meer passages worden nu extra geoefend en gespeeld.

***

De tweede week (dag 6 tot en met 10) verlopen de repetities steeds op dezelfde manier. Het doorlezen van de tekst valt nu weg. Normaliter mogen we ervan uitgaan dat vele kinderen de tekst al min of meer uit het hoofd kennen. Elk kind heeft de tekst bij de hand en volgt.

1. Bepaalde scènes repeteren. Je hoeft niet bij het begin te starten. Je kiest een scène uit die belangrijk is en die zéér goed gekend moet zijn. Je herhaalt die enkele keren met steeds andere kinderen in de rollen. Voortdurend van bezetting wisselen is aan te raden, opdat alle kinderen er met volle aandacht bij moeten zijn.
2. Dan in een sneller tempo dan in de eerste week doornemen van het hele stuk. Zo veel mogelijk uit het hoofd.
3. Je ruimt voor het oefenen nu een volledig lesuur in, liefst in de namiddag in de plaats van een ander kunstzinnig vak of bewegingsvak. Het is geen probleem om tijdens het werken aan een toneelstuk een les tekenen of schilderen of boetseren of muziek of LO te vervangen door een toneelrepetitie. Dat doe je natuurlijk in afspraak met de vakleerkrachten.
4. Aan het eind van de 2e week moet het hele stuk **door iedereen** uit het hoofd gekend zijn en moeten alle kinderen in de verschillende rollen aan bod gekomen zijn. Hier ligt de grote waarde van het toneelspelen: ieder kind krijgt de kans om verschillende rollen te spelen.

***

De derde week (dag 11 tot 15) is de week van de definitieve rolverdeling, van de repetities op het podium en van de opvoering.

1. De rollen worden bij aanvang van dag 11 (eerste dag van de derde week) meegedeeld.
2. De kinderen krijgen eerst werkopdrachten (taal, rekenen, tekenen enz.), zodat zij tijdens de repetitie werk om handen hebben. Niet iedereen is nu steeds op het podium aan het oefenen en kan dan in de tussentijd aan de opdrachten voortwerken. Kinderen die willen kijken hoe de anderen spelen mogen dat doen op voorwaarde dat zij niet storen. Niet iedereen zal in deze derde week zijn periodeopdrachten volledig kunnen maken, daar hou je als leerkracht rekening mee.
3. Ten laatste vanaf drie dagen vóór de opvoering zijn alle kinderen present bij de repetities en oefenen ze ook hoe zij zich moeten gedragen achter de coulissen. Zij nemen desnoods hun periodewerk mee.

3.3 Rolverdeling

De leerkracht beslist wie welke rol speelt. Dat doet hij/zij echter niet op willekeurige en/of autoritaire wijze.

In de loop van de tweede week is er regelmatig van gedachten gewisseld met de groep over wie een bepaalde rol goed speelt of wie het beste type is voor een rol. Ook is meestal duidelijk geworden dat er kinderen zijn die een uitgesproken voorkeur hebben voor een bepaalde rol. Sommige kinderen willen graag een belangrijke rol hebben (protagonist, antagonist of tritagonist). Wie in een eerder stuk een grote rol heeft gehad, zal zich nu doorgaans tevreden moeten stellen met een kleinere rol. Ook al brengen de kinderen hun voorkeuren voor een rolverdeling ter sprake, dan nog is het de leerkracht die beslist. Maar hij/zij luistert wel naar de mening van de kinderen en houdt er in de mate van het mogelijke rekening mee.

De voorbije jaren is er een traditie ontstaan om tijdens de opvoering de grote rollen aan verschillende kinderen toe te wijzen, waarbij dan één kind in die rol begint en halverwege het spel door een ander kind wordt afgelost in die rol. Soms laat men zelfs drie spelers één rol vervullen. Dit is een traditie die naar mijn mening onmiddellijk mag stopgezet worden. Iedere rol in een toneelstuk moet gedragen worden door één kind. Zo kan dit kind zich ten volle in die rol inleven. Wat wel mogelijk is, is dat één kind twee of drie rollen in een stuk opneemt, op voorwaarde dat dit kleine nevenrollen zijn.

3.4 Kostuums

In de loop van de tweede week kijk je uit naar kostuums. Hierbij is hulp van derden (ouders of anderen) welkom. Neem op tijd contact met mensen die hierbij kunnen helpen. De kostuums moeten eenvoudig zijn, maar smaakvol.

Voor veel rollen zal het in de tweede week onduidelijk zijn welk kind daarvoor in aanmerking komt. De kostuums moeten dus aangepast kunnen worden aan de lengte van de kinderen. Met klittenband is dat eenvoudig te regelen. Als het nodig is om nieuwe kleren te maken, maak dan goed op voorhand afspraken met degenen die dat kunnen doen.

3.5 Muziek

Toneelspelen is in de mate van het mogelijke een 'totaalspektakel', waarbij naast acteren ook schilderen, tekenen, boetseren, plastische vormgeving en musiceren aan bod kunnen komen.

Muziek is een belangrijk gegeven bij toneelspelen in de lagere school. De voorkeur gaat uit naar muziek die speciaal voor het toneelstuk geschreven is. Zo weinig mogelijk bestaande muziek gebruiken, tenzij bijvoorbeeld in een kerstspel waar kerstliederen wél kunnen.

Muziek bij theater kan soms met zeer eenvoudige middelen gebeuren. Vooral slagwerk (trom, woodblock, pauken, triangel, klokkenspel, metallofoon, xylofoon) komt aan bod omdat haast elk kind daarmee aan de slag kan gaan. Andere instrumenten zoals blokfluiten en de instrumenten die de kinderen op de muziekschool leren zijn welkom.

Veel zang inlassen.

Goede muzikanten komen soms zelden of zelfs niet aan de beurt om toneel te spelen, omdat ze nodig zijn voor de muziek. Let erop dat deze kinderen toch ook eens een stevige rol mogen spelen.

Werk bij voorkeur samen met een andere klas. De ene klas speelt toneel, een andere klas zorgt voor de muziek. Toneelspelen is een ideale gelegenheid om klasoverstijgend te werken.

3.6 Decor

Houd het decor altijd zo eenvoudig mogelijk.

Met een beamer kun je op de achterwand van het podium decorelementen projecteren. Zo kun je snel van een binnenscène naar een buitenscène switchen. Maar let op bij gebruik van een beamer. Projecteer zaken die bij het toneel passen: geen kokospalmen aan een hagelwit zandstrand van een tropisch eiland als het verhaal zich in Griekenland afspeelt tenzij je een komisch effect wil bereiken.

3.7 Attributen

De attributen zijn steeds eenvoudig. Zo mogelijk door de kinderen zelf vervaardigd.

Bij voorkeur geen échte zwaarden of messen en dergelijke. Steeds replica's maken en gebruiken. Ook zo weinig mogelijk echt brood, vlees of vis of andere

voedingsmiddelen op het podium laten gebruiken. Toneel is 'schijn' en die moet je niet doorbreken door echt te eten of te drinken. Bovendien lopen kinderen het risico om zich te verslikken als ze echt moeten eten op een podium. De attributen tijdig maken zodat de kinderen er ruim op tijd mee kunnen oefenen.

4. Spelelementen (de volgorde hieronder is niet belangrijk)

4.1 Handgebaren

1. Steeds ruime, grote handgebaren maken. De armen ver uiteen, de handen open. Geen enkel gebaar mag dicht bij het lichaam blijven. Nooit een gebaar met één vinger maken, steeds de hele hand gebruiken.
2. Het gebaar dat met beide handen symmetrisch vanaf de borst naar beneden buitenwaarts gaat is afschuwelijk en wordt véél te veel gebruikt. Dit gebaar in elk geval vermijden.
3. Gebaren drukken gevoelens uit die uit het gebaar moeten af te leiden zijn. Angst, vreugde, verdriet, pijn, troost, liefde, hoogmoed, trots enzovoort. Voor elk gevoel bestaat er een passend gebaar. Deze gebaren ook steeds groot uitvoeren en goed inoefenen.

4.2 Vechten

Één of maximaal twee vechtscènes in een toneelstuk inlassen is oké. Zeker niet meer dan twee. En die twee moeten dan ook zo veel mogelijk van elkaar verschillen. De vechtscènes moeten grondig inge oefend worden door de spelers. Niets aan het toeval overlaten. Bij de opvoering niet improviseren.

4.3 Verplaatsingen

Als een speler moet uitbeelden dat hij zich van de ene stad naar de andere verplaatst, dan kan dat op verschillende manieren.

1. door op het podium rustig van de ene kant naar de andere te gaan, liefst met een grote boog. Ver weg is dan achteraan op het podium, dichtbij is vooraan op het podium.
2. De speler kan het podium verlaten en langs de andere zijde weer opkomen.

4.4 Deuren.

Als er op een podium geen deuren zijn en de spelers moeten doen alsof ze een deur openen, dan maken ze niet het gebaar van een deur openen, maar komen gewoon op. Doen alsof je een deur opent of sluit kan alleen in komische stukken.

4.5 Vooraan, achteraan op het podium.

1. Vooraan is dichtbij, achteraan is ver weg.
2. vooraan is om persoonlijke zaken uit te drukken. Achteraan om algemene zaken mee te delen.

3. Algemene bevelen worden achteraan op het podium gegeven. Bijvoorbeeld God spreekt (als hij op het podium aanwezig is) steeds achteraan op het podium.
4. Een speler kan helemaal vooraan op het podium komen om iets aan het publiek mee te delen dat de andere spelers zagezegd niet mogen horen.
5. Zaken die het gemoed sterk aanspreken gebeuren vooraan op het podium. Hoe verder naar achteren op het podium; hoe minder gevoelsmatig het spel overkomt.
6. Achteraan op het podium kunnen zich zaken afspelen die het spel vooraan beïnvloeden.
7. Bedreigingen, beangstigende zaken en dergelijke komen vanuit de achtergrond.

4.6 Kompanij of niet.

In de eerste en tweede klas is het handig om op de wijze van een 'kompanij' te spelen, waarbij alle spelers continu op het podium staan. Deze kompanij kan ook in beweging komen en fungeert dan als een gordijn tussen twee scènes.

Kinderen in de kompanij vertolken op dat moment niet hun rol. Als zij dus bijvoorbeeld 'hond' zijn in een spel, dan zijn zij dat niet in de kompanij. Dat wil zeggen: ze staan daar gewoon recht tussen de andere spelers. Ook als de kompanij rondgaat, stappen zij mee zoals de andere spelers.

Vanaf de tweede klas, en zeker vanaf de derde klas is het niet meer nodig om in kompanijvorm te spelen. Niet alle spelers hoeven steeds op het podium te staan.

4.7 Spreken

Kinderstemmen dragen meestal niet ver. Daarom is het zinvol om hen zo veel mogelijk frontaal naar het publiek te laten spreken. Zij kunnen ook in profiel staan ten opzichte van het publiek, maar dan bij voorkeur toch enigszins naar voren gekeerd.

Zorg dat ze nooit met de rug naar het publiek staan als ze moeten spreken.

Er moet bij de repetities veel aandacht gaan naar het spreken. Het spreken moet traag, duidelijk, klaar en luid genoeg zijn, zonder op de stem te drukken. De kinderen mogen niet 'roepen'. Dit kun je al vanaf de eerste klas oefenen door de kinderen regelmatig de kans te geven voor te lezen op een plek achteraan in de klas of in een gang of in een zaal. Als er op het podium gefluisterd moet worden, komen de kinderen helemaal vooraan op het podium en articuleren ze zéér goed terwijl ze zacht spreken. Ze hoeven dus niet echt te fluisteren.

Zorg dat de kinderen die spreken nooit een gebaar maken waarbij de arm of de hand vóór de mond komt. En laat nooit een andere speler vóór de spreker gaan of staan.

4.8 Plaatsen op het podium

Vooraan en achteraan is duidelijk.

Midden is het midden tussen vooraan en achteraan (dus in de diepte gezien)

Midden vooraan is frontaal gezien vooraan op het podium en midden tussen links en rechts.

Rechts op het podium, vanuit de zaal gezien, noemt men 'côté cour'.
Links op het podium, vanuit de zaal gezien, noemt men 'côté jardin'.